ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

Peer Reviewed Referred and UGC Listed Journal (Journal No. 40776)

ISSN 2277-5730 AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume-VIII, Issue-I
January - March - 2019
Marathi Part - III / Hindi Part - I

IMPACT FACTOR / INDEXING 2018 - 5.5
www.sjifactor.com

Ajanta Prakashan

2) ऐतिहासिक

अ) नळदूर्ग किल्ला

प्रस्तुत शोधनिबंधामध्ये तुळजाभवानी मंदिर , नळदूर्ग किल्ला व खंडोबाचे मंदिर या पर्यटन स्थळाचा अभ्यास करण्याचा प्रयत्न केलेला आहे.

अभ्यास क्षेत्र

महाराष्ट्रातील उस्मानाबाद हा एक प्रमुख जिल्हा असून उस्मानाबाद जिल्ह्यात तुळजापूर हा तालुका आहे. या तालुक्याचा अक्षवृत्तीय विस्तार 18 अंश 03 मिनिट उत्तर ते $18^{0}3$ मिनिट उत्तर अक्षांश असा आहे. रेखावृत्तीय विस्तार 76 अंश 04 मिनिट पूर्व ते $76^{0}07$ मिनिट पूर्व रेखांश असा आहे. उस्मानाबाद जिल्ह्यात दक्षिणेस तुळजापूर तालुका असून तालुक्याच्या पूर्वेस लोहार व उमरगा तालुका आहे. तर दक्षिणेस व पश्चिमेस सोलापूर जिल्हा आहे. या तालुक्याचे एकूण भौगोलिक क्षेत्रफळ 158450 चौ कि.मी. असून या तालुक्याची समुद्र सपाटीपासूनची उंची 648 मी इतकी आहे. तुळजापूर तालुक्याची 2011 च्या जनगणनेनुसार 226527 इतकी लोकसंख्या आहे. तुळजापूर तालुक्यात 123 खेड्यांचा समावेश होतो. तुळजापूर तालुक्याचा काही भाग बालाघाट पठराचा आहे.

उद्दिष्ट्ये

1) तुळजापूर तालुक्यातील पर्यटन स्थळाचा अभ्यास करणे
2) तुळजापूर तालुक्यात आलेल्या राज्यातील व आंतरराज्यातील पर्यटकांचा अभ्यास करणे.
3) तुळजापूर तालुक्यातील पर्यटन स्थळांना भेटी देणा-या पर्यटकांच्या समस्यांचा अभ्यास करणे
4) तुळजापूर तालुक्यात पर्यटकांना राहण्याच्या सुविधांचा अभ्यास करणे.

संशोधन पध्दती

प्रस्तुत शोधनिबंधासाठी द्वितीयक सामग्री स्वरूपाच्या माहितीचा उपयोग करण्यात आलेला आहे ही माहीती उस्मानाबाद जिल्हा सामाजिक व आर्थिक समालोचन,जनगणना पुस्तिका,इयत्ता तिसरी भूगोल, वर्तमान पत्रे इत्यादी प्रकारच्या सामग्रीचा उपयोग करण्यात आलेला आहे.

विषय विवेचन

तुळजापूर हे तालुक्याचे मुख्य ठिकाण असून येथे तुळजाभवानीचे मंदिर प्रसिध्द धार्मिक तीर्थक्षेत्र आहे. बालाघाट डोंगर रांगाच्या 609 मी उंचीच्या पठारावरील हे ठिकाण आहे. सोलापूर पासून 45 किमी आंतरारवर व उस्मानाबाद शहरापासून जवळपास 23 किमी आंतरावर हे ठिकाण आहे.

गावाचे मुख्य आकर्षण म्हणजे येथील तुळजाभवानी मंदिर होय. मंदिर दगडी व सुंदर कोरीव काम केलेले आहे. भवानीमाता महाराष्ट्रांचे कुलदैवत असल्यामुळे लाखो भाविक तिच्या दर्शनासाठी राज्यातून व परराज्यातून येतात. येथील दसऱ्याचा नवरात्र महोत्सव पाहण्यासारखा असतो. नवरात्रीच्या वेळी भाविकांची सोय व्हावी या उद्देशाने महामंडळातर्फे मोठया

प्रमाणात बस सेवा पुरविल्या जातात. तुळजाभवानी मंदिरामुळे याठिकाणी हॉटेल्स, लॉजिंग धर्मस्थळे यांची उपलब्धता करून देण्यात येते त्यामुळे अनेक लहान मोठे व्यवसाय याठिकाणी चालतात त्यामुळे अनेक कुटूंबाना रोजगार उपलब्ध होतो.

प्रभू रामचंद्र लंकेस जाताना येथे आले होते. व भवानी मातेने त्यांना पुढील मार्ग दाखविला अशी दंतकथा आहे. विजापूरच्या अफझल खानाने येथील देवीची मूर्ती फोडल्यामुळे शिवाजी महाराजानी नवीन मुर्ती स्थापन केली याच भवानी मातेने त्यांना भवानी तलवार दिली होती असे सांगितले जाते. देवीच्या जामदार खान्यात शिवाजीचे नाव असलेले सोन्याचे दागिने आहेत. येथून जवळच नागझरी हे रम्य ठिकाण आहे.

अणदूर

तुळजापूर तालुक्यातील अणदूर हे गाव सोलापूर हैद्राबाद राष्ट्रीय महामार्ग क्र.65 वरील सोलापूर पासून 40 किमी. अंतरावर असणारे ग्रामपंचायत गाव आहे. अणदूर येथील संपूर्ण महाराष्ट्रास परिचीत असणारे जागृत देवस्थान श्री खंडोबा मंदिर होय.

अणदूर हे पुरातन गाव असून तिर्थ क्षेत्र राजकारण व शैक्षणिक क्षेत्रात ही प्रसिद्ध आहे. अणदूर या गावचे भोगोलिक क्षेत्रफळ 6641.00 हेक्टर असून 2011 च्या जनगणनेनुसार 116630 इतकी लोकसंख्या आहे. इस 973 मध्ये कल्याणीच्या चालुक्य घराण्याचा उदय झाला काही काळानंतर त्याच घराण्याची सत्ता निर्माण झाली. त्यावेळी जयसिंह हा राजा होता. त्याचा मुलगा सोमेश्वर हा पराक्रमी होता. या काळातच राजा नळ हा त्याचा मांडलिक होता आणि याची राजधानी अणदूर ही होती. मात्र त्या काळचे नाव आनंदउर असे होते. त्यानंतर नावामध्ये बदल झाला व अणदूर हे नाव झाले.

नळदूर्ग

हे एक इतिहास प्रसिद्ध गाव आहे. त्याचे एकूण भौगोलिक क्षेत्रफळ 2587 हेक्टर असून या शहराची समुद्र सपाटीपासूनची उंची 670.56 मी इतकी आहे. येथील हवामान आरोग्य वर्धक असून नळदूर्ग हे गाव दख्खन पठारावरील तटबंदी केलेले सुंदर ठिकाणापैकी एक आहे. नळ राजाच्या राणीचे नाव दमयंती होते. या नळानेच काही अंतरारवर न आकाराचा मजबूत किल्ला बांधला. हा किल्ला सर्वात मोठा भुईकोट किल्ला असून याची तटबंधी जवळपास 3 किमी लांब पसरलेली आहे. या तटबंदीत 114 बुरूज आहेत. संरक्षणासाठी किल्ल्याच्या भोवती मोठी खंदक आहे. येथिल किल्ला पाहण्यासारखा आहे.

किल्यात गणपती महाल व पाणी महाल आहेत. बोरी नदीचे पाणी आडवून पाणी महलाची निर्मिती केली आहे. पावसाळयात येथील पाणी महल पाण्यासाठी पर्यटकांची मोठया प्रमाणात गर्दी असते.

निष्कर्ष

अलीकडच्या काळात जागतिक पातळीवर पर्यटनाचे प्रमाण वाढत आहे. पर्यटकांचे प्रमाण वर्षानुवर्षे राज्यातून व परराज्यातून पर्यटकाचे प्रमाणात वाढ होत आहे. वेगवेगळया राज्यातून पर्यटक येत आहेत. बाहेरून आलेल्या पर्यटकांना राहण्याच्या सुविधा लॉजिंग, बोर्डीगची सुविधा उपलब्ध करून दिल्या जात आहेत. याशिवाय महाराष्ट्र पर्यटन विभागा अंतर्गत

तुळजापूर येथे अनेक सोयी सुविधा उपलब्ध करुन दिल्या जात आहे. तसेच येथील गावचा सरपंच प्रशासकिय अधिकारी नगरसेवक आणि महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडाळने किंवा खाजगी व्यवसायीकाकडून राहण्याच्या सोई वाढविल्यास पर्यटकांची संख्या मोठया प्रमाणात वाढू शकते .

पर्यटकांची संख्या वाढू शकेल.

संदर्भ ग्रंथ

1) मानवी भूगोल - माजिद हुसैन रावत प्रकाशन , जयपूर
2) पर्यटन भूगोल -डॉ.एस.बी.शिंदे - फडके प्रकाशन कोल्हापूर
3) सामान्य भूगोल - उस्मानाबाद जिल्हा बालभारती पाठयपुस्तक मंडळ , पुणे
4) आर्थिक भूगोल- साळुंखे
5) आर्थिक व सामाजिक समालोचन उस्मानाबाद जिल्हा 2018
6) पर्यटन भूगोल - डॉ.अंकुश आहेर. के.एस. पब्लिकेशन, पुणे
7) दैनिक संचार सोलापूर, दि.3 डिसेंबर 2018
8) www.google.com

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal

An International Multidisciplinary
Half Yearly Research Journal

ISO 9001:2008 QMS
ISBN / ISSN

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

प्रा. कांबळे डी. एस.

As a Recognition of the Publication of the Paper Entitled

तुळजापूर तालुक्यातील पर्यटन स्थळांचा भौगोलिक अभ्यास

Editor : Vinay S. Hatole

Ajanta Prakashan, Jaisingpura, Near University Gate, Aurangabad. (M.S.) 431 004
Mob. No. 9579260877, 9822620877 Tel. No.: (0240) 2400877,
ajanta1977@gmail.com, www.ajantaprakashan.com